

Pogovor z Julio Kristevo

Kaj vam pomeni pisati ob koncu 20. stoletja?

To pomeni, da poskušam biti kar najbolj osebna, tako da se izogibam vsem oblikam pritiska, naj bo skupin, množičnih občil, javnega mnenja ali ideologije.

Kakšne so implikacije takšnega osebnega pisanja?

Nisem prepričana, vendar je to eden od načinov, da ohraniš prostor za presenečenje in neznano.

Pa je ta učinek neznanega za vas pomemben?

Da, kajti čeprav je videti drugače, smo po mojem priča nekakšni standardizaciji miselnosti, informacij in izobraževanja. Znotraj te standardizacije je težko ohraniti individualne glasove, osebne glasove.

To nam pomaga razumeti dolgočasje, v katerem smo se, kot kaže, znašli.

Na vsak način. Osebnost je pravzaprav poročilo za svobodo.

Ali ima "govorjenje z osebnim glasom", kot mu pravite, kaj opraviti z zasnovo individualnega, kot se je oblikovalo v nekem danem zgodovinskem trenutku, ali pa gre za kaj drugega?

Verjetno gre za nekaj drugega. Pojem individualnega je namreč zgodovinsko opredeljen in predpostavlja različne ideološke "usedline", toda ta pojem individualnega se spreminja tudi glede na kraje, kjer ga uporabljajo. Jasno, da pomeni "individualno" v Moskvi nekaj drugega kot v Združenih državah; nima iste vrednosti. Kljub temu pa ohranjam dve konotaciji te besede – svobodo in upornišvo. Morda bi lahko obdržali to njeno funkcijo, ko govorimo o dvajsetem stoletju.

Je pisati kot ženska za vas pomembno in ali je dandanes del vašega pisanja?

Da, zame je to resnično potreba, občutek pa imam, da je ta odvisna od tistega, kar sem povedala v prejšnjem odgovoru, od nuje, da pišem v svojem osebni imenu. Zdi se mi, da me to varuje pred tveganjem, ki se pojavlja, če pišeš "kot ženska", saj to na posled lahko postane nekakšna uniformiranost: pisati, kot pišejo vse ženske. Zato mislim, da se potreba, da pišeš kot ženska, lahko ohranja, le če je podrejena potrebi po tem, da pišeš v svojem lastnem imenu. Sicer tvegamo, da bo pisanje postalo uniformirano.

V vašem pisanju o poeziji govorite o semiotičnem nasproti simboličnemu.¹

Semiotično je bližje telesu in se ga da v jeziku izraziti z ritmom, denimo. Ali osebni učinek, o katerem ste govorili, izhaja iz telesa in ali je potem v tem smislu pomembno pisati kot ženska? Hočem reči, ali ima žensko telo drugačne ritme in občutja kot moško? Ali naj spolnost vdre v osebni učinek zaradi teh ritmov pisanja?

Spolnost je drugačna. Izraziti se jo da na različnih ravneh, na slogovni ravni ali v

¹ *Revolution in Poetic Language.*

prepoznanju kakšne spolne tematike. Lahko je tudi na kognitivni ravni. Nikakor nisem ena tistih žensk, ki verjamejo, da se kot ženska moraš izražati v pridruženem, eliptičnem ali ritmičnem jeziku. To je lahko ena od rešitev, ni pa edina. Kratko in malo lahko spremenimo miselne objekte. Področje misli po mojem mnenju ni izključno moško in ženske lahko takoj zdaj kaj storijo, s tem da predložijo nove miselne objekte.

Številne ženske, ki dandanes pišejo, so se prvič v zgodovini znašle sredi institucij; denimo univerze ali psihoanalize. Ali bo po vašem mnenju ta novi položaj ženskam pomagal, da bodo postale del kanona 20. stoletja, in ali bodo potem v središču tega korpusa ali (še vedno) le v ozadju?

Mislím, da ima ta problem dve plati. Jasno je, da so ženske z vstopom v institucije – pa naj gre za univerzo ali psihoanalizo – veliko pridobile, in tega se moramo veseliti. Ta položaj je potrebno utrditi, mu dati večji pomen in ženske morajo zasesti več odgovornih mest. Ko bomo to dosegle, pa to še ne bo pomenilo, da je bitka dobljena. Verjamem, da mora biti človek nenehno čuječ. Tak je vsaj moj pristop. Človek ne sme zaspati, niti enega očesa ne sme zatisniti. Ves čas je treba biti v stanju budnosti in bojevitosti. Drugače niti na univerzi niti v psihoanalizi niti na na videz pomembnih položajih človekovega osebnega dela ne bodo opazili in cenili. Sprašujem pa se, ali to velja le za ženske. Mislím, da je tudi s tistimi moškimi, ki zaspijo na svojem vodilnem mestu, konec. Mislím, da za vse posameznike velja, čeprav morda zaradi vsega tega odpora za ženske še posebej, da pridobitev ne smejo jemati za nekaj dokončnega. Pomembne pridobitve je treba utrjevati in tu se vse delo začne. Ostati moramo v nenehnem stanju pazljivosti in bojevitosti.

Denimo, da se ženski posreči vključiti ta svoj osebni učinek v delo, ki ga opravlja znotraj akademske institucije. Vemo, da sta ideologija in institucija moški. Mislíte, da bo v tej luči osebni učinek priznan ali pa bo spet izginil? Ugotoviti poskušam namreč, ali dejstvo, da smo znotraj institucije ...

Zagotavlja priznanje?

Da, ali zagotavlja priznanje. Kajti meni se zdi, da ni tako.

Mislím, da smo v povsem negotovem položaju, ker ne moremo reči niti, da je treba biti popolnoma zunaj, če hočeš biti individualen in osebni in nadaljevati raziskovanje, niti, da je treba biti znotraj, če hočeš raziskovanje nadaljevati in ga posredovati drugim. Mislím, da gre za vprašanje skoraj živalskega bojevitiga duha posameznika, če hoče ta ostati buden znotraj institucije. To utegne prav tako veljati za tiste, ki so zunaj nje in se jim posreči oznaniti svojo obrobnost, ne da bi se utapljali v nekakšni nenehni potrebi po obrobnosti. Zame v nobeni smeri ni poročstva in mislím, da je treba poudariti, da si ničesar ne pridobimo že vnaprej in da noben položaj ni udoben. Ženske morajo razumeti, da se bo bitka nadaljevala v neskončnost. To pa je nekaj, s čimer se žensko izročilo – ženska mati, gospodinja in ženska objekt – nikdar ni moglo sprijazniti. Kajti obrobnost, obstoj zunaj zgodovine, ima svoje prednosti: lahko počivaš, ne počneš ničesar, imaš nekaj malih užitkov – ki niso le nekaj drugotnega, temveč so lahko izredno pomembni. Zdaj, ko so ženske vstopile v institucije, je tudi veliko poudarka

na bojevitih in močatih kvalitetah, ki se lahko hitro nalagajo, rezultat pa so ženske, ki se obnašajo kot šefi. In na tej točki človek izgubi odprto strukturo, ki je prav tako nujna za zasebno življenje, osebno srečo – hotela sem celo reči za osebni užitek – kot za ustvarjanje. Tako je potrební ideal nekakšno ravnovesje med notranjim in zunanjim. To pa je odvisno od nenehne čuječnosti in stalnega dela s samim seboj.

Dandanes smo priča priznanim pomembnim književnim, filozofskim in psihoanalitičnim teorijam, ki so jih ustvarile ženske, vzporedno s tem pa smo priča tudi novi fluidnosti meja med disciplinami in žanri pisanja. Bo ta paralelizem pripeljal le do tega, da bodo ženske sprejete moškimi ob bok, ali pa do dokončnega zabrisanja teh kategorij?

Kar me je pri vašem vprašanju zbudilo in je obenem trenutno v središču razprav, je vprašanje brisanja spolnih razlik. Kaže, da se bližamo prihodnosti, ki zamegljuje spolne razlike, morda vzporedno z drugimi razlikami. Zdi se, da se mora človeštvo pripraviti na dejstvo, da bi moški lahko bili ženske in ženske moški. To je precej nevšečen problem, ki pa ima dve rešitvi. Najprej denimo, da se bo to v resnici zgodilo in da v 21. stoletju ne bo razlike med spoloma. Ta neke vrste neprekinjena androginiya bo šla celo tako daleč – kot pravi določena fikcija – da bodo moški rojevali otroke, tedaj pa bo razlika v reprodukciji, ki je bila doslej domena žensk, izginila.

Če se bo to zgodilo, če smo priča brisanju spolnih razlik – in zakaj ne bi razmislili o tej hipotezi – potem mislim, da bosta to dejstvo spremljala dva pojava. Prvi je, da bomo priča koncu določene vrste poželenja in spolnih užitkov. Če namreč izravnamo razlike, pod pogojem, da so razlike poželenja vredne in izzovejo spolne užitke, se bomo navezadnje znašli v nekakšni spolni anesteziji, in to v inkubatorski družbi, kjer bodo vprašanja reprodukcije zastavljali stroji in bioznanstvene metode, da se bo vrsta lahko nadaljevala. To je izredno moteče tako za posameznikovo psihično življenje, saj to izravnavanje v njem zatire poželenje in užitke, kot tudi za njegove ustvarjalne možnosti. Kaj pa lahko tak posameznik izumi takega, da bo novo, presenetljivo in izzivalno? Ali ne bomo z bližanjem takšni spolni homeostazi doživeli neke vrste simbolično homeostazo in zatorej zelo malo ustvarjalnosti? In ker takšne družbe in psihično življenje, kot jih poznamo doslej, ne dopuščajo te homeostaze – ali ne bomo morda izumili novih razlik? In ali ne bodo v tem primeru te tudi zelo problematične? V nekaterih obrobnih družbah, denimo, že opažamo nasilniško vedenje med istospolnimi partnerji, pa tudi izredno nasilne sadomazohistične dejavnosti, ki gredo lahko celo tako daleč, da postane smrt naslada. Po drugi strani bodo morda bolj poudarjene druge razlike, postale bi lahko izredno heterogene in zatorej sposobne zbujati poželenje kot tudi željo po smrti. To bi, na primer, utegnile biti rasne razlike. Skrajna oblika bi bila, da sicer ne bi bilo razlike med moškimi in ženskami, zato pa bi namesto tega slišali: "Arabci so umazanci, sovražim jih in jih bom pobil."

Mislim, da ta možnost obstaja in je že kar opazna pri določenih starostnih in družbenih skupinah. Med adolescenco, menopavzo ali andropavzo, denimo, ko je posameznik razdražljiv, se utegneta takšna ideologija ali poskus uravnavanja razlik in psihičnega življenja zdeti zelo privlačna. Poleg tega so obdobja, ko se zdi perverznost

sama po sebi razumljiva in se jo da uzakoniti. Perverznost postane družbeni zakon. S tem pravzaprav mislim, da se bo družba pred tem branila, ker po eni strani represija deluje proti takšnim območjem izbruhov užitkov, po drugi strani pa se razvijajo številne izboljšave, ki bodo tovrstno vedénje upočasnile. Mislim pa, da bomo doživeli preoblikovanje razlike.

Predstavljam si konec tega stoletja – kajti v resnici govorimo o znanstveni fantastiki – in tisto, kar mu bo sledilo kot življenje razlik, čeprav v drugih oblikah. V oblikah, ki bodo bolj izrazito kot zdaj zaznavale dvospolnost vsakega spola, vendar to ne pomeni, da ženskost ne bo več prevladovala v ženski in moškost v moškem, temveč da bodo ženskam bolj priznavali pravico do moči in uveljavljanja itd., moškim pa možnosti za pasivnost in vse mogoče oblike vedénja, ki veljajo za ženske, kot so nežnost, zanimanje za otroke, vse to. Torej bo prišlo do takšne vrste porazdeljevanja, obenem pa se bodo ohranjale razlike.

Toliko, kar se tiče vprašanja spolov. Glede pretoka med disciplinami ... Trenutno me še posebej zanima mogoče ali nemogoče srečanje med nevroznanostjo in psihoanalizo, med dvema področjema, ki sta bili doslej nespravljeni. Na sedanji stopnji raziskav je, denimo, resnično težko videti most med zdravljenjem z različnimi antidepresivi in psihoanalitičnim zdravljenjem. In vendar se vse delo določenih raziskovalcev giblje proti ustvarjanju modelov, po eni strani v nevroznanosti in po drugi v psihoanalizi, ki lahko vsaj drug drugemu zastavljajo vprašanja, če se že ne morejo sporazumevati. Vsaka znanost lahko drugi postavi zanimiva vprašanja. No, tu smo v tem trenutku, kljub temu pa se zavedamo velikanske vrzeli med biokemičnim zdravljenjem in psihično reprezentacijo. In prepad med celicami na eni strani in reprezentacijo na drugi za zdaj ostaja nepremostljiv.

Se vam zdi, da prisotnost žensk v ...

... v takšnem dialogu?

Da, ali njihova prisotnost pomaga zbrisati te kategorije? Je kakšen zgodovinski ali ideološki razlog, zakaj bi ženske, ki se spuščajo v te debate, ta dialog spodbujale?

Delo, ki ga na tem področju poznam, ni nujno žensko ali moško. Za zdaj ne vidim kakšnih posebnih prispevkov (žensk). Ker pa ženske še posebej zanima psihična plat stvari ali na drugih področjih telesne funkcije – denimo, povezava menstruacije in psihičnega življenja – je možno, da so bolj nagnjene k zastavljanju vprašanj, ki se prekrivajo. A to je le hipoteza. V praksi sva v skupini, v kateri obravnavamo te zadeve, dve ženski, drugi pa so moški. Mislim, da moški niso izključeni iz takšnih problemov, zato ker so moški.

Težava pri prestopanju meja je morda bolj opazna na ameriških univerzah, denimo na oddelkih za ženske študije, kjer obstajajo zahteve po interdisciplinarnem delu. Vedno se najdejo moški, ki pravijo: "Ne, takšnih vprašanj ne morete zastavljati, ker se nanašajo na književnost ali psihologijo, mi pa ne smemo mešati in zamenjavati teh reči."

Morda je na univerzitetni ravni povsod tako, pa velja isto tudi za raziskovalne skupine? Prav zdaj berem knjigo Mortona Reiserja z naslovom *Um, možgani, telo: K*

zbliževanju psihoanalize in nevrobiologije¹. On si zastavlja takšne vrste vprašanja o odnosih med psihoanalizo in nevrobiologijo. Meni se zdi, da preveč poenostavlja, in se zato ne strinjam z njim, toda vsaj zastavlja si vprašanja, ki disciplini povezujejo. Navaja dela nekaterih biologov, tudi ene biologinje. Na osnovi biologije se ta ženska sprašuje o odnosu med družbenim pogojevanjem in učenjem ter celično modifikacijo². Ti dejavniki niso nujno psihološki – ker je govor o živalih – so pa zunanji dejavniki vedanja, družbe in pogojevanja, ki vplivajo na celico. To je torej primer ženske, katere interesna področja se prekrivajo. Morda bi morali na tem mestu izprašati prav institucije. Univerzitetna institucija je pravzaprav precej konzervativna, raziskovalne skupine pa so nekaj drugega.

Zgodovinsko gledano, smo obema pojavoma priča hkrati – ženskam v institucijah in brisanju meja med disciplinami – in mislim, da ju zato povezujemo. Pa je v resnici med njima kak vezni člen? Ali pa ga morda lahko najdemo zdaj, ko so številne ženske prvič v institucijah in raziskovalnih skupinah? Morda pa nimata ničesar opraviti drug z drugim. Morda gre za naključje?

Vendar je ogrodje pomembno. Družba je, denimo, moška, kot pravite. Vendar je ustvarila ogrodje, kjer je možna kontaminacija. Na univerzi radi rečemo: "Ne dotikajte se, ostanimo normalni, res smo konzervativni, pa vendar si bomo dovolili majhno raziskovalno skupino, kjer bo vse mogoče in kjer bodo mešanice in stapljanje. Za naprej bomo pa še videli." Na splošni univerzitetni ravni pa do tega ne bo prišlo vsaj še petdeset let.

Če ne še pozneje.

Humanistične³ znanosti so še celo bolj konzervativne, tu je zdaj poudarek na nevroznanosti in morda še psihologiji. To v vsakem primeru sproža veliko problemov. Veliko nevrobiologov pravi: "Vse te psihoanalitične zadevščine so bedarija. Kmalu bomo odkrili zdravilo, ki bo pometlo z vsemi mentalnimi boleznimi, zato se nam ni treba ubadati s psihološkimi platmi." In potem imamo psihoanalitike, ki so popolnoma proti vsaki povezavi z nevrobiologijo, in včasih imajo prav, ker obstajajo vse mogoče zlorabe, ki vodijo ljudi v prepričanje, da tableta lahko odpravi tvoje probleme, a to ni res. Mislim pa, da lahko najdemo zanimive povezave.

V luči problematike in politike kategorij kanona in v luči vprašanj, s katerimi se tu ukvarjamo – ali se vam zdi, da bo vaše delo vključeno v kanon dvajsetega stoletja, in če bo, kako bo predstavljeno? Kakšna bo po vašem mnenju vsebina tega kanona?

¹ *Mind, Brain, Body: Toward a Convergence of Psychoanalysis and Neurobiology*, New York: Basic Books 1984.

² Gre za Patricio Goldman-Rakic.

³ V francoščini pomenijo humanistične znanosti kombinacijo družbenih ved in humanistike, kjer je poseben poudarek na "človeškem", npr. antropologija, psihologija, lingvistika, književnost itd.

Pomislila sem na besedno igro. Imamo kanon in smodnik v kanonu. Nekega dne ne bo več kanona, le še smodnik, pravzaprav še to ne, le dimna zavesa (*de la poudre aux yeux*). Reči hočem, da se mi zdi vaše vprašanje pravzaprav povezano z izobraževanjem in prenosom podatkov. Jaz to vidim kot televizijski prenos, kjer je petdeset do sto različnih postaj, ki prenašajo zelo različne podatke – četudi se izključujejo – ker ima človek pogosto vtis, da vse sodelujejo v isti ideologiji ali v nečem pač, kar jim je skupno in česar ni lahko razločiti, ki pa je morda oblika odpora proti kakršnemukoli presenečenju ali čemurkoli, kar bi utegnilo spodkopati norme. Na vsak način imam vtis, da kmalu ne bo več kanona, vsaj ne v sedanjem pomenu besede, če gledamo pluralnost podatkov, ki jih množična občila že začenjajo posredovati in proti katerim se borijo šole in univerze. Med tistim, kar učijo po univerzah, in tistim, kar ljudje berejo, med filmi, ki jih gledajo, in glasbo, ki jo poslušajo, pogosto ni nobene povezave. Tako si človek včasih reče, hvalabogu za univerze, ki ohranjajo določeno klasično kulturo. Po drugi strani pa ni jasno, da se klasična kultura ohranja tako, da se vključuje v sodobnost. Včasih se klasična kultura ohranja na tak način, da je povsem nespravljiva in nezdržljiva s sodobnim svetom, in tako s takšnim (univerzitetnim) posredovanjem še bolj poudarjamo njeno izključitev. Torej bomo dočakali, kako bo pluralizem komunikacij sabotiral formalno izobrazbo in univerzitetne informacije; in v takšnem okviru bo kanon razneslo, ostal bo le še prah – kanon se bo zdobil in se pluraliziral. Velikih mislecev, na primer, že zdaj ni več.

Francija, centralizirana jakobinska dežela, je v tem smislu poučen primer, ker so tam še pred petimi ali šestimi leti kanon zelo vsiljevali. Bilo je pet ali šest uglednih članov, ki so jih vsi posnemali ali se poskušali povezati z njimi. Zdaj pa vidimo, da se vse to delo nevtralizira, kot na kakšni televiziji, kjer nič nima smisla. Trenutno me torej ne zanima, ali se bom ohranila znotraj institucionalnega kanona, ki ga bodo na nekaterih univerzah posredovali kot zgolj sled preteklosti, kot nekakšno svetinjo, medtem ko ne bo ljudi niti najmanj zanimal, saj živijo v kulturi, kjer se počenja vse, kar je mogoče, da bi kanon zabrisali ali onemogočili njegovo posredovanje. Zdaj gre za to, ali lahko človek zastavlja zanimiva vprašanja ali probleme, ki zanimajo ljudi v dvajsetem stoletju. Gre za vprašanje celotne problematike v zvezi s prilagajanjem evoluciji in obenem z nepokoravanjem modi, kar je dolg in zahrbtn slalom. Zato pa mora človek znati tako poslušati, kot upravičiti tisto, o čemer bi rad prepričal druge in za kar verjame, da je osebna resnica. Zanimiva dejavnost, ki utegne iz tega iziti, pa ne bo kanon, temveč način zastavljanja problemov, ki se lahko odzove na krizo, ki jo ljudje preživljamo iz dneva v dan.

Četudi bodo torej ljudje na univerzah še naprej učili ta kanon, četudi bodo francoske gimnazije še naprej učile Lagarde et Michard in tako naprej, je vse to po vašem mnenju že umrlo in se proti temu ni več vredno bojevati?

Mislím, da je v obliki, kot ga učijo, v resnici mrtev. Je pa še druga plat problema: kako naj se odzivamo na izravnavanje in omrtvičenje misli, ki ju proizvaja ta "multikanalna komunikacija"? V takšnem primeru bi se morda dalo kako pokazati, da se Ra-

cina in Homerja da brati tudi dandanes in da lahko tako misli celo otrok, ki gleda Zorra. Vendar je treba poiskati načine, da bo to branje ustrezalo sodobnemu okusu.

In dinozavri bodo izginili sami od sebe?

Ali pa preprosto ostali takšni, kot so, kot nekakšna sled ...

mrtve kulture. Nedavno sem brala tezo o kulturnem preživetju, ki te reči precej jasno postavi. Mož, ki jo je napisal, je za znamenja kanona vzel imena ulic in prevode. No, kdo pa poimenuje ulice? Mestna uprava, oblastniki. Če ulico poimenuješ Bernanos, misliš, da je Bernanos v kanonu. Ko pa gre kdo mimo Bernanosove ulice, se mu niti sanja ne, kdo bi to bil. To je prazno ime, nobene informacije ne vsebuje. Ali Jussieu. Kdo ve, kdo je bil? Bil je neki znanstvenik, a celo večina naših študentov humanistike v Jussieuju tega ne ve. To je ime metrojske postaje. Kanon, če želite. Pa ima to res kak smisel kot sredstvo za posredovanje kulture? Po drugi strani pa, če pogledate, kaj se dogaja s prevodi, obstajajo določene vrste prevodov, ki jih izsilijo določene skupine – založniške hiše imajo očitno lobiste s svojimi okusi in ideologijami itd. Glede na to, da ima založništvo tudi status množičnega občila, se prevajajo velikansko število reči, ki niso v kanonu. Več je pripravljenosti za prevajanje detektivskih zgodb in drugega, kar nima posebne vrednosti, kot pa Balzaca. Antonina Artauda ali druge pomembne pisce, za katere velja, da so zaznamovali kulturo, le redko prevajajo. Tako nastaja razredčenje, ki kaže, da zunaj posredovanja besedil, ki so ga izsilile določene skupine, zunaj klasične kulture in sistema, obstaja kultura poželenja, skorajda katarzična kultura, kultura potrate, užitek, ki ne postane nov kanon, temveč nova združba, ki je sposobna izkoriščanja.

Vaše delo je zelo raznoliko, vedno pa naletimo na epistemološke probleme, ki se pojavljajo v času, preučevane iz sodobne perspektive. Ta perspektiva je namenoma kritična, in ker je to tudi perspektiva psihoanalitičarke, mora nujno upoštevati razlike med spoloma. Kako je mogoče delati na tak način, ne da bi vsaj na videz ponavljali na teoretični ravni zgodovinski postopek urejanja znanja, tako da bi pregnali tematiko žensk in njihova besedila v ozadje?

Ne strinjam se s stališčem, da bi zato, ker postopek, ki ureja znanje, temelji na brisanju seksualnih razlik v imenu absolutnega ali nevtralnega subjekta, ženske morale ta postopek zavrniti. Mislim, da obstajajo različne manifestacije kulture, in ena od njih je znanje. Ženske morajo zasedi svoje mesto znotraj kulturnega polja tako, da poskusijo odkriti miselne objekte ali znanje, ki ga moški niso. In če to počnejo, ali se ženske odzivajo kot ženske? Brez dvoma se, če človek pomisli, da smo vedno sestavljeni dvospolno in da ženska, ki uporablja zgodovinski postopek urejanja znanja, s to potezo razkazuje svojo falično komponento. Ne vidim razloga, zakaj ženske ne bi smele razkazovati te komponente. Ko pa jo enkrat razstavijo, v trenutku, ko ustvarijo nove objekte znanja, razkrijejo tudi svojo specifiko, ki ni falična, ima pa na primer opraviti z njeno občutljivostjo na vez med mamom in otrokom, kar je nekaj, česar moški ne morejo nujno razmejiti. Drug primer je zanimanje žensk za premene v jeziku, ki

ne izhajajo iz jezika vsakdanje komunikacije, temveč oživljajo arhaične situacije.

Zato bi tak način delovanja ohranila in se mi zdi vreden in zanimiv. Mislim, da lahko tudi moški prek svoje dvospolnosti najdejo analogne objekte znanja; to ni monopol žensk. Verjamem pa, da vztrajanje pri seksualnih razlikah ne preprečuje mišljenja in celo zahteva obe permutaciji in da delo, ki ga opravlja moški, lahko opravlja tudi ženska. Drugače bomo kulturo regionalizirali in bo veljala ena njena plat za žensko, druga za moško, na ta način pa kastriramo nujno polivalenco subjektov. Kljub temu še enkrat ponavljam, da je v tem urejevalnem postopku tonaliteta, ki bi jo ženska prinesla – način, kako predstavlja novi objekt, ali način, kako ga obravnava – nekaj čisto posebnega. Ženski ne bomo prepovedali igrati Bacha, zato ker je bil Bach moški.

Popolnoma se strinjam z vami v okviru obravnavanja našega lastnega zgodovinskega trenutka. Toda ženske, ki se ukvarjajo z drugimi zgodovinskimi obdobji, so se morale soočiti z dejstvom, da je treba o večini tako imenovane falocentrične misli – misli, ki smo jo podedovali od očetov, to povsem zgodovinsko filozofijo – docela podvomiti, ker so jo ustvarili izključno moški. To je resnično problem za feministične kritičarke, ki se ukvarjajo z besedili iz preteklosti: kako ne ponoviti zgodovinske poteze, ki je izbrisala besedila, ki niso spadala zraven?

Kaj morajo storiti, če hočejo te tekste rehabilitirati? Verjetno je, da bodo spremenile standarde, a te ženske bodo ostale znotraj okvira konceptualne misli. Torej bodo ostale znotraj postopkov zahodnega znanja, a bodo rekle: "Obstajala sta kriterij X in kriterij Y, jaz pa si bom izmislila kriterij Z, na katerega moški ali tisti, ki v imenu moških vrednotijo besedila, niso pomislili, in bom trdila, da ženska, ki je v svojem času veljala za nerazumljivo, ima kvalitete." S prevzemanjem te perspektive pa še zmeraj operirajo znotraj Aristotelovih kategorij, s kriteriji misli, ki temeljijo na dobrem in manj dobrem, znotraj obstoječe racionalnosti. S tem se ne postavljajo zunaj epistemologije.

Prevedla Katarina Jerin

V: *Shifting Scenes: Interviews on Women, Writing, and Politics in Post-68 France*; ur. Alice A. Jardine & Anne M. Menke, Columbia University Press New York, 1991.

Pogovor z Julio Kristevo je preveden iz zbornika *Shifting Scenes, Interviews on Women, Writing and Politics in Post-68 France* (Columbia University Press, New York 1991), ki sta ga uredili Alice A. Jardine, profesorica romanskih jezikov in literature na Harvardu, in Ann M. Menke, asistentka za francoski jezik na Swarthmore Colegeu. V zborniku sta petnajstim francoskim filozofinjam, sociologinjam, jezikoslovkam, literarnim teoretičarkam, psihoanalitičarkam, politologinjam, medicinkam, psihiatrinjam, semiotičarkam in tudi pisateljicam, kot so Chantal Chawaf, Hélène Cixous, Catherine Clément, Marguerite Duras, Luce Irigaray, Sarah Kofman, Claudine Herrmann in druge, postavili enaka vprašanja. Ta naj bi po njihovih besedah pomagala predstaviti feministično ukvarjanje z literaturo in kritiko kulture v zadnjem četrtnetju tega stoletja. Glede na posamezne odgovore so seveda sledila tudi bolj specifična vprašanja, ki jih pri prevodu niso označevali posebej.